

„Nem volt életem”

Tudósa és művelője a magyar költészetnek, irodalomnak. 1904-ben született. A legendás Eötvös-kollégium diákja, később tanára, majd igazgatója lett. Volt magyar lektor a berlini egyetemen, rovatok vezetője a Pester Lloydnál, vallás- és közoktatásügyi miniszter a koalíciós időkben, főkönyvtárnok az Akadémián és osztályvezető a Széchényi Könyvtárban. Monográfiát írt Arany Jánosról, tanulmányokat a XIX. század és a Nyugat költőiről, kritikákat a kortársak munkáiról, s emlékezéssel átszőtt portrékat olyan barátairól, mint Schöpflin Aladár, Szerb Antal, Radnóti Miklós. Sajtó alá rendezte Batsányi műveinek kritikai kiadását, szerkeszti az Arany „kritikait”, s több antológiát állított össze a német költészetből. Irodalom- és zenetörténeti képeskönyveket készített, s úgy fújta le a port Madách **Mózeséről**, hogy az elfelejtett dráma 350 táblás házat ért meg a Nemzetiben. 1956 óta öt verseskötete jelent meg. Akadémikus. Idén Állami Díjjal tüntették ki.

*

— *Mint irodalomtörténész Arannyal és Batsányival foglalkozott a legtöbbit. Miért éppen velük?*

— Nézze, én abban különböztem kortársaimtól, hogy nem volt életem. Mindig úgy gondoltam, hogy ami feladatom rám hárul, azt becsületesen el kell végeznem. Az első nagy szellemi kalandozásra az Eötvös-kollégium könyvtára csábított. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy nyílt polcos könyvtár volt. Amikor évtizedekkel később országos vita folyt a könyvtárakról, én a nyílt polcos rendszer nagy közös-

ségi nevelő erejét hangsúlyoztam. Elmondottam, hogy az a könyvmennyiség, ami az első időkben eltűnik a polcokról, szerintem a legjobb befektetés. Egyrészt, akik elviszik a könyveket, el is olvassák azokat, másrészt, a hiányzó könyvek — azokban, akik nem találják meg őket — kíváncsiságot, érdeklődést ébresztenek. Nos, mint a könyvtárban kalandozó Eötvös-kollégista, úgy éreztem: választanom kell a költészet és a tudomány között. Így hát húsz-huszonegy éves koromban elégettem a verseimet. S olyan erős volt ez az elhatározás, hogy ha később irtam is verseket — amelyek a Nyugatban, a Válaszban, a Magyar Csillagban jelentek meg —, kötetet csak ötvenéves korom után adtam ki. Hozzá kell tennem, hogy a kollégium nem tudósokat, hanem tudományosan képzett tanárokat nevelt. S ott úgy belémoltották a pedagógiai szenvedélyt, hogy egész életemben tanár maradtam. Arany Jánossal is ilyen minőségemben kezdtem foglalkozni, tudniillik néhány előadást tartottam róla a berlini egyetemen. A Magyar Szemle ekkor bízott meg azzal, hogy *Kincsestár* sorozatában egy rövid tanulmányt írjak Aranyról. Az igazi nagy költői hangot nekem Berzsenyi jelentette; még Adyban, Babitsban, Füst Milánban is a berzsenyi hang imponált, s ennek előzményét éreztem meg Balassi Bálintban is. Mégis, amikor megismertem Arany János halálosan izgalmas egyéniségét, egy nagy lélek félelmes belső vívódásait, már nem engedtem el többé. Arany-monográfiám első része tíz évvel ezelőtt jelent meg. A második kötet vázlatával mostanában készültem el; még legalább egyévi munka van vele. Legutóbb a *Kapcsoló könyv* új faksimile kiadásához írtam tanulmányt, amely, azt hiszem, valóságos lélektani krimi. Szeretek kéziratokkal bibelődni, érdekel a grafológia. Mint mondtam, nem volt életem, így Batsányival sem eltökélten kezdtem foglalkozni. Zalaegerszegen születtem, később Nemesgulácson éltem, ott volt mellettünk Tapolca, Batsányi szülővárosa. Különös, ellentmondásos jelenségnek, tiszteletre és részvételre méltó alaknak láttam. Mikor hazajöttem Berlinből, különböző kritikai kiadások terve merült fel, s én Batsányiét vállaltam. Jóval később, mikor a Széchényi Könyvtárba kerültem, kiváló tanítványommal, Tarnai Andorral neki is láthattunk a munkának.

— *Illyés Gyula egyik önről szóló írásában arra emlékezik, milyen meglepetést keltett a harmincas évek ifjú írói között,*

hogy egy „kiáltó külsejű hun ivadék”, aki ráadásul a Válasz köréhez tartozik, még csak nem is francia vagy angol, hanem újra és újra német írókat és filozófusokat citál. Honnan ez az érdeklődés a német irodalom iránt?

— A Dunántúl úri családjában valamennyire illetni tudni nemetül, az Eötvös-kollégiumban pedig íratlan szabály volt, hogy a magyar mellé valamilyen nyelvszakot kell választani. Én a németet választottam. Eleinte törve beszéltem, s rossz emlékezetű professzorom, Bleyer Jakab meg is állapította az első kollokviumon, hogy belőlem se germanista nem lesz, se németül nem fogok rendezesen tudni. Azután másképp alakult. 1929-től 36-ig dolgoztam a berlini egyetemen. Ekkor még ott akartak tartani a Collegium Hungaricum igazgatójának, de ezt már nem vállaltam, elegendő volt Hitler Németországból.

— *Milyen érzés volt tanárként visszatérni az Eötvös-kollégiumba?*

— A kollégium igazi nevelőanyám volt. Boldog voltam, és büszke arra, hogy Horváth János utódaként taníthatok. Amikor később 1945-ben igazgatónak neveztek ki, egy romhalmazt kaptam, újra kellett építeni mindent.

— *Keserűdes című verséből idézek: „... derűt adjon a költészet! De ha nem / arra való!” Keresztury Dezső szerint mire való a költészet?*

— Elterjedt hiedelem, hogy a művészet dolga a gondokkal teli, elcsigázott ember szórakoztatása. Igen ám, de a művészet azáltal „szórakoztat” igazán, hogy katarzist idéz elő. A költészet arra való, hogy a feloldódást, a forró, zavaros must leülepedését szolgálja, hogy formátlan, ellent-

Budapesti találkozás

Irina Mirosnyicsenkóval

Irina Mirosnyicsenko az egyik legnépszerűbb szovjet színésznő, akit nemcsak filmről, hanem személyesen is megismerhetett a budapesti közönség a Moszkvai Művész Színház magyarországi vendégjátéka alkalmával. Nemzetközi hírnevét azonban elsősorban eddigi, közel húsz filmszerepének köszönheti.

— *Mióta filmezik?*

— Korábban kezdtem filmezni, mint ahogy szabad lett volna. A Művész Színház stúdiója, amelynek növendéke voltam, a színházművészetre készíti fel a hallgatókat, akiknek éppen ezért a képzés ideje alatt szigorúan tilos filmszerepet vállalniuk. Én megszegtem a tilalmat: Danelija egyik filmjében elvállaltam egy kis epizód szerepet... A tanárim olyan alaposan megmosták a fejem, hogy tanulmányaim befejezéséig többé nem vetemedtem erre a bűnös lépésre.

— *Azóta viszont gyakran „vetemedett”...*

— Tíz év óta állandóan. Kizárólag olyan szerepeket vállaltok, amelyeket művészi-
leg izgalmasnak érzek. Az izgalmasnak ítélt szerepek skálája azonban igen széles. A színészet legnagyobb előnyének éppen azt érzem, hogy egy rövidke emberi élet során sok száz sors átélhető.

— *Szeretném, ha megemlítené néhányat legkedvesebb filmszerepei közül!*

— Az *édes szó: szabadság* című film áll talán a legközelebb a szívemhez. Nemcsak művészi értéke miatt. Ez a Vitaustas Zalaikivičius által rendezett film Latin-Amerikában játszódik, egy közelebről meg nem nevezett országban. A felvételek egy része Chilében készült — fél évvel a tragikus események bekövetkezése előtt. A film forgatásának idején tehát még nem volt semmi okunk arra, hogy ezt a tragikus témájú filmet éppen Chilében forgassuk, csak a csodálatos dél-amerikai táj vonzott ide. Mire a film elkészült, tragikum a szó legszorosabb értelmében aktuálisra vált. Kiseb szerepekben chilei színészek és fiatal valparaisói kommunisták is felléptek. Később megtudtuk, hogy ezeket a fiatal embereket az elsők között végezték ki — ma már csak a mi filmünkön élnek. Az én számomra ez a film nem játék, hanem sűrített élet. Én még láttam boldognak Chiléet.

— *Nem sokkal később az *Itt van a mi házuk* című filmben játszottam egy közgazdásznőt. Egyre gyakoribb a szovjet film- és színházművészetben az úgyneve-*

zett termelési téma. A szocialista munkaerőkölcsört mélyrehatóan taglaló művek sorát Gelmannak már világhírűvé vált *Prémium* című darabja nyitotta meg. Ezeknek az alkotásoknak középponti problémája mindig a régi és az új vezetési módszer, s képviselőiknek az összeütközése.

— *Érdekes feladatot jelentett a számomra Dürrenmatt *Balesetének* tévéfilmváltozata is. Jelenleg három filmet forgatok Moszkvában: mind a három mai témájú.*

— *Színházuk vendégjátéka idején az *Ivanovban* láttam önt.*

— Azóta Volodarszkijnak, egy fiatal drámaírónak *Menj el és nézz vissza* című darabjában kaptam érdekes szerepet. A közeli jövőben pedig — úgy hallottam — egy mai magyar drámát fog a Művész Színház a műsorára tűzni.

— *Ha egyetlen szóval kellene művészetét jellemezni, azt mondanám: Csehov-színész.*

— Hét Csehov-szerepet játszottam eddig. Csehovot játszani nagy szerencse, de ugyanakkor nagy erőpróba is egy színésznek. Már diákkoromban ő volt a kedvenc íróim. Tíz éve pedig három-négy naponként valamelyik Csehov-darabban főszereplőjévé változom. Látszólag nagyon szomorúak ezek a darabok, de csak látszólag, mert mindből sugárzik a remény s az életbe vetett hit. Csehov hősei hihetetlen szenvedé-
lyességgel töreksenek a boldogság felé. Ezért nem mennek ki soha a divatból.

(k—y)

mondásos, nyugtalanító érzésvilágunkat valamilyen módon egy-egy alkotás egészében megfogalmazza, s rendet teremtsen egy kaotikus világ kaotikus részletében. Ehhez viszont a szenvedés, a győtrelem is nozzátartozik. Az abszurd esztétikák úgy akarják az élet abszurditását tükrözni, hogy abszurd szövegeket tesznek az emberek elé — s ezzel még inkább magukra hagyják őket. Ha más is a próza és a költészet logikája, a költészetnek is világosnak kell lennie. Én vállalom a sok tekintetben lejáratos „közérthetőség” szót is. Magam általában nehéz szövegeket írok, de nem akarok homályt homállyal szügerálni. Ha valaki odafigyel arra, amit írtam, megérti. A költészet olyan dolgokról beszél, amikről prózában nem lehet beszélni. Ezért is tartom fából vaskarikának a prózaverset. Versnek nem igazán vers, prózának meg túlságosan irracionálizált. A próza az értelemmel ellenőrzött tudat kifejezési formája — a költészet a nem értelmi logika szerint építkezik. Más típusú asszociációs rendszere van, másfajta kifejezendői. Egy rózsacsokor leírása attól lesz verssé, hogy túlmutat a rózsacsokor egyszeri valóságán. Ezt nevezem igazi realizmusnak. Prózát is formáltan, ápoltan igyekszem írni. Ez éppen olyan elemi kötelességünk, mint a napi kétszeri fogmosás. A nyelvet azonban, mely élő organizmus, nem lehet merev szabályok közé fogni. Tudomásul kell vennünk, hogy nem beszélhet úgy egy nép, mint hatvan évvel ezelőtt, holott hatvan év alatt hatszáz évnit élt át. Mindenfajta nyelvűvelés feladata a ma élő ember nyelvének ápolása, az író dolga pedig ezen a nyelven ábrázolni a világot, annak egy-egy részét.

— *Készül-e új verseskötete?*

— Most állítottam össze egy kötetet az utóbbi két-három évben írott verseimből. *Igy éltem* — ez a címe, s öt ciklus található benne. Az első ciklus címe: *Kertben*. Van egy kertem a Kamaraerdő és Budafok határán; az e kert ihletésében született verseket gyűjtöttem itt egybe. A második ciklus — *Táj változó fényben* — szűkebb szülőföldem, a Dunántúl, a Balaton-vidék motívumait idézi. Feleségemnek állít emléket a *Parton* ciklus. *Ősök és kortársak* című ciklusomban történelmi képek csipős, epigrammatikus versekkel váltakoznak. Végül az *Igy éltem* ciklus — voltaképpen számadásom.

— *„Életem nélküli” élete ritka következetességet mutat. Hogyan sikerült ilyen*

változatos pályán ennyire megőriznie önmagát?

— Sosem csináltam olyasmit, amit ne vállalnék ma is. Versben pedig végképp nem lehet hazudni, mert az kilátszik. Képes Géza egysorosra — „*Magány ellen legjobb az egyedüllét.*” — mintha rólam íródott volna. De igazán mindig akkor éreztem jól magam, ha egy közösség tagjának érezhettem magam.

Torda István
Fotó: Kocz Zsuzsa

KERESZTURY DEZSŐ

Kortársaimnak

Egy cipőben, egy házban, egy hazában,

együtt dölve a vizes-világban,

hol futó s visszacsapó ár, csel, árulás van,

sziklák közt evezünk okosan, bátran.

Elmaradtak utak, falvak, barátok,

épphogy sejtjük a tűnő ifjúságot,

a várak helyén, miket raktunk: árkok;

rohan a víz, csónakunkba szívárog.

Csak azt vihetjük magunkkal tovább,

mit bőrünk őriz, emlék, néma vágy,

zuhantunkban lemáll a szolgaság,

s elfelednek, ha lesznek unokák.

Csodálkozunk: ez volt csak, ennyi lett?

Kirakánk mind a törmelékeket,

s továbbadnánk, bár nem tudjuk, kinek;

hisszük: megtettük, amit lehetett.

S ki tehet többet annál, mit megéltünk?

Értelme lesz, ha már a mélybe érünk,

s az árba vegyül húsunk, velünk, vérünk,

Az új világ? Elég, ha csak eléltünk.

1978. március 22.

Hat évtized nagy alkotói

A SZÍNHÁZ MEGÚJÍTÓI

Sztanyiszlavszkij, Nyemirovics-Dancsenko, Mejerhold — e jól ismert nevek a legnagyobbakat jelölik azok közül, akiknek munkássága az orosz, majd a szovjet színházművészet megújodásához vezetett az Októberi Forradalom győzelme után. E korszak drámaiságát ösztönösen érezte minden művész, ennek ellenére csak gigászi küzdelem árán születhetett meg az új színház s az új dráma.

E folyamat teljességének bemutatása helyett — amelyre terjedelmi okokból sem vállalkozhatunk — azokat a kísérleteket, elméleteket és vitákat szeretnénk felvillantani, amelyeket az tesz különösen érdekessé a mi számunkra, hogy a mai színházi világban újra égető problémákká változtak. A színháztörténetnek e régi fejezetét lapozgatva szinte meghökkenünk, mennyire nincs új a nap alatt, s milyen kevésbé képes a művészvilág is a más példáján okulni...

A legsürgetőbb gondot: a művészi alkotás és a befogadására még felkészületlen közönség közti szakadék áthidalását a legnagyobb művészek is egyik napról a másikra szeretnék volna megoldani. Tehát formális megoldáshoz folyamodtak: a nézőtér és a színpad egyesítéséhez. Szologub *A bölcs méhek ajándéka* című színművét Mejerhold olyan módon rendezte, hogy a közönség egy részét a színpadra ültette. A darab megbukott. Jóval később, 1930-ban is megmutatkozik ugyanez a törekvés: a „dobozszínház” elvetése. Majakovszkij a *Gőzfürdő* körül zajló vitákban a következőket írta: „*A színpadter nem volt elegendő. Elvettünk egy páholyt, áttörtük a falakat, s ha kell, át fogjuk törni a mennyezetet is.*”

A régi, festői hatású díszletek és jelmezek elleni jogos harag szintén túlzásokhoz vezetett. A színész jelmez helyett kék munkaruhát visel, alakítson bár királyt vagy katonát... A színpadon igazi dáru áll, s igazi motorbicikli száguld... Egy zászlórúdon Csicserin beszédéből vett idézetek lengenek... S végül nemcsak a szín-

Ivanov Páncélvonal-a a moszkvai Művész Színházban (Sztanyiszlavszkij rendezése — 1927)

pad, hanem a darab is eltűnik: a munkások rögtönöznek az egyikük által kitalált motívumra, azon a helyen — gyárudvaron, ebédelőben —, ahol a munkájukat egy rövid időre éppen abbahagyták. Ebbe a végtelenül jó szándékú törekvésbe nem kisebb ember is belebukott, mint Eizenstein, a világhírű filmrendező. Színházi rendezőként *A mexikói* című darab bokszmérkőzését valódi ringben játszatta, s *A gázmaszkot* valódi gázgyárban. Ez a zseniális ember természetesen képes volt arra, hogy valamivel később maga állapítsa meg kudar-

KÖNYVESPOLC

IZGALMAS KÖNYVEKRŐL

Nemes János: *Terroristák az NSZK-ban*

Szabó László: *A kétarcú ember*

Vlagyimirov—Szuszlov: *Az Abwehr ügynöke*

A Kossuth Kiadó az utóbbi hetekben egész sorát adta ki az izgalmas politikai könyveknek. Ezek egyike egy nagyon is időszerű kérdéssel: a nyugat-európai terrorizmussal foglalkozik, két könyv a titkosszolgálatoknak a háború alatti és mai tevékenységével ismerteti meg az olvasót, s egy mű a második világháború partizánjainak életéről szól, személyes visszaemlékezések alapján.

Nemes János: *Terroristák az NSZK-ban* (Baader, Meinhof és társai). A szerző a mai terrorizmusról szóló számtalan nyugati sajtópublikáció alapos ismeretében és kritikus felhasználásával ad részletes képet az NSZK-ban kitört terrorista hullámról. Mindenekelőtt hitelesen leírja a lezajlott terroreselekményeket, legérzékenyebben a Schleyer-ügyet. Tömör portréban mutatja be a terrorista csoportok tagjait, tevékenységük indítékait és céljait, úgyszintén a hozzájuk tartozó társadalmi miliót. Tárgyalja a terrorizmus társadalmi tartalmát: elemzi és bírálja a munkásosztály, a baloldali politikájának, a dolgozó tömegek érdekeinek alapján. E könyv többet mond és alaposabban szól a terrorizmusról a sajtóban megjelent ismertetéseknél és kommentároknál. Hozzájárul ehhez érdekes, nagyrészt a magyar sajtóban nem közölt fényképanyaga.

Szabó László: *A kétarcú ember*. A „földalatti” háborúról, az „arc nélküli” emberekről Nyugaton ezerszámra jelennek meg könyvek. Ezek kormányokat megbuktató hírszerző akciókról, kalandos, kisiklott életekről, mindenre elszánt

emberek felemelkedéséről és bukásáról, a szocialista világ elleni aknamunkáról szólnak, illetve a mindenható pénzről, amellyel rábírák az embereket az árulásra, kémkedésre. Mit tagadjuk? Az önvédelem megkívánja, hogy nekünk is legyenek hírszerzőink. De ezek a nagyszerű emberek nem a pénz imádatában teszik kockára az életüket, hanem hazájuk, a szocialista rendszer biztonságának megvédéséért.

Erről szól Szabó Lászlónak, az ismert újságírónak, most második kiadásban megjelenő fordultos kisregénye.

V. Vlagyimirov—L. Szuszlov: *Az Abwehr ügynöke*. A Szovjetunióban nagy sikert aratott dokumentumregény a második világháború alatt játszódik. Hőse a ma is élő Mokij Gyemjanovics Karascsenko csekista, akit a nyugati határvidéken ért a német támadás. Megsebesült, fogságba esett. A hadifogolytáborban maga köré gyűjtötte a megbízható embereket. Szökést terveztek, de Karascsenkót az utolsó pillanatban átvették egy másik táborba, ahol az Abwehr ügynököket toborozott. A csekista látta, hogy másként nem kerülhet vissza a szovjet csapatokhoz, jelentkezett hát ügynöknek. Kiképezték, átadták a frontvonalon. Drámai helyzetbe került; a szovjet elhárítószovalnál nem akarták elhinni neki, hogy őszintén segíteni akar. A németek cselét gyanították tette mögött. Hajszálon függött az élete. Azonban a front elhárító szolgálatának vezetője megbízott benne, ellátta megtevesztő kémadatokkal és visszaküldte. Ámde a német hírszerzőkben is élt a gyanakvás. „Ellenőröket” küldtek át az arcvonalon, hogy kontrollálják Karascsenko adatait.

Rendkívül mozgalmas és érdekesítő szituációk sorozatán kísérjük végig a szerepét nagy lélekjelenléttel, hidegvérrel, merészséggel játszó csekistát, akinek igaz történeténél kalandosabb regényt a legdúsabb fantáziával megáldott író sem írhatott volna.